

vaig anotar *lēttrézo* a Tuès (1959); «*lletesa* (ross., Conflent)» (*AlcM*) és error per *lletesa*. La forma *lle(i)tresa* o *lletesera* ha de ser la primitiva, d'on per encreuament amb *lletera* o *lleterola* van resultar les formes contaminades *lletetresa* i *lleterera*, que detallaré.

La base immediata és el ll. tardà LACTERĪDA, freqüent en glosses,³ i *lacteridas* en el *Capitulare* carolíngi *De Villis* (escrit a França c. 810, *ZRPb*. xxxvii, 552); que deu ser el resultat d'un encreuament entre el nom ll. LACTARIA i el gr. *λαθυρίς*, en la forma d'acusatiu gr. *λαθυρίδα*; ja Plini (*Hi. Nat.* xxiv, 168) havia recollit *lactoris* com a nom d'una planta lletosa, que ve a ser el mateix (només que en Plini la *ypsilon* grega apareix com a o [*< ū?*], i en les glosses i el *Capitulare* com a e).⁴ També el botànic tunisenc Ibn Al-Djazzâr († 1004) va donar variants d'aquest nom de planta, que qualifica d'espanyol, traduint-lo per *la'aba*, nom àrab que equival al ll. *mucilago*, i pel nom bereber *tān<a>gāt*, planta que serveix per coagular la llet: les variants són *l<ā>trīda* i *l-ṭ-w'ra*, i d'altra banda *l<ā>trādu(h)*, també espanyol, al qual dona la mateixa equivalència bereber (*tān<a>g<u>t*) i àrabiga (*šabram*).⁵

En conclusió la -s- del cat. *llet(e)resa* és el prolongament històric de la -d- grecollatina, conforme a la fonètica normal: -d- que encara es conservava en mosàrab, com a tal, o tornada ja ð, a mig camí de l'evolució catalana.

Fora de la Península el mot només s'ha mantingut a Sardenya (*lattòrigu*, -*úrigu*, «wolfsmilch», en el Logudoro, *lattòriku* a Nuoro, MLWagner, *ASNSL* cxxxiv, 312, on sembla conservar-se la forma de Plini), i en el llenguadocià *lantrézo* 'Euphorbia lathyris' (assenyalat per Wartburg, *ZRPb*. lxxviii, 23). D'altra banda basc bisc. *litterio* 'colleja' (Azkue, *Supl.*), port. trasmontà *leitarega*, cf. el Port de *Leitariegos* entre Astúries i Lleó.

Les formes en -esa, fora del Conflent, només les he recollides en el NE. del Princ., i sempre en la forma amb -te- afegida per contaminació: *lēttrézo* a Montequiu d'Albera (1959); amb la vocal inicial influïda per la de *llet*, com si fos un compost: *lēttrézo* a bastants llocs entre Manresa i Girona: l'Estany, Muntanyola (1935), Santa Maria de Besora, la Vola (1954), Querós (1935), St. Aniol de Finestres (1968). I, agreujant-se aquesta deformació (NP *Teresa*): *lēddatrézo* a Torelló, Roda de Ter, Madremanya i Cadaqués (1935-1964).

L'encreuament amb LACTARIA > *lletera* va donar un resultat més pròxim a aquest en la major part del domini català, en la forma *lleterera* ja registrada per Busa-N. (*lleterera* titymallus, 1507, D-iv-A), A. Laguna i OPou (segurament en qualitat d'alternativa valenciana al seu gironí *lletesa*); en efecte, Cavanilles (*Observ.* II, 330) dona *lleterera* (acompanyat de set adjectius, *blanquinosa*, *peplis* etc.) com nom de set espècies de *Euphorbia*; i així figura en els diccs. val. (des de CRos, 1764, «*lleterera*: lechetrezna: nombre genérico que se da a varias especies de plantas que arrojan humor blanco, parecido a la leche», p. 142). De fet ho sento així tant en el Sud i Centre (Gandia, Vall d'Ebo, Agres,

Bétera, 1962-3), com en el Nord del País (Bel, Traiguera, Cervera, Sorita, i a Morella puntualitzen «les *lletreses* tenen *lēt*», 1961). Crec que per la costa el mot arriba, en aquesta forma, fins al Penedès (almenys a Viladellops, 1955); 'Euphorbia serrata', Serradell (*Sota Terra*, 127); és també del Priorat (*lletreses* Bellmunt, Torroja, 1935) i les Garrigues (Pobla de Cérvoles, Sarroca de S., 1936); Segre amunt el trobo a Cubells (1964) i arriba fins a l'Alta Ribagorçana (Sopeira, *CongrIntLiCat.*, 426); en el Baix Segre conserva el diftong (*lēttrera* Seròs, 1935).

Segons els botànics Barceló, Serra i Ramis (supra, nota), és també *lleterera* a Mall.; en efecte a Pollença em definien una varietat: «ronyera és *herba lleterera* grossa» i en les muntanyes d'aquesta vila hi ha un *Cingle d'ay lletreses* (que imagino deformat per *de lletreses*, 1964); a Eiv. «*lleterera*: jugo lechoso de algunas plantas» (PzCabr., ben entès?).

Lletó 'infant que encara alleten' [1486, 1512; *lletonet* en dos textos S. xv, *AlcM*], «adj. del matxo o mula, *lechbal*» [Belv., *DAG.*]; dit especialment del porc (*DAG.*, «prov. Lleida; garrí *lletó*», NOLLER); però a Ribagorça això s'estén des del garrí a porcs més granats, i fins esdevé sinònim de 'porc' (*lletons* a Jusseu, 1965); *lletons* a Benasc (*BDC* VI, 33; «els *lletons* chasen» = «los cerdos duermen», Ferraz, p. 45); *lletó de peix* «lechecillas de pez, piscis lactaria pulpula», Lacav., Belv.; *lletó* «hueva de pescado macho», eiv. (PzCabr.); «les glandules que tenen en lo coll los caps de bestiar» [Lab. 1840]; en doc. de Soller 1729: «*llaterolas*, melsa, *llets* y vena» (*AlcM*, s. v. *llets*; *DAG.*). Tornar-se *lletol* 'malmetre's el cor dels calcinals' Pna. de Vic (*DAG.*, que *AlcM* transcriu inaccuradament com *lletol*) format amb la terminació de *frèvol*, *brèvol*, *tèrbol*, *anyivol*, *escàpol* etc. *Lletós* [S. xv; Lab. 1840].

Lletuga [fi S. XIII], del ll. LACTŪCA 'enciam, lletuga': que és derivat de LAC en llatí, amb sufix adjectiu -ŪCUS, hi estan d'acord tots els naturalistes llatins, Varró, Plini, afirmant que 'té llet', 'fa llet'; i precisa Celsus que es refereixen al caliu (*coliculus*) o tronxo que a l'estiu —*aestiva*— «*lacte repletus est*»: «menyaven *laytuges* salvatges e amargoses», *VidesR* (59v2); «mana el batlle del Sr. Rey a totz los ortolàs --- que no n'i aça alcú --- que gaus culir --- ortallissa en dimenge ---; exceptat que cascú puga culir --- pus aurenona sia sonada --- pastanagues e raves, cebes tenres, ayls tenres, *laytug<u>es*, espinarcs e porrat», ordonament de Perpinyà, probablement de fi S. XIII, copiat el 1310 (repetint «vendi raves, *laytug<u>es* e porrat ---»), *RLR* XI, 175.

Preceptua Arnau: «nuyl temps no és cosa profitosa --- que les ortalices sien raebudes crues, exceptades *letugues* e berdolagues, les quals pot hom raebre en los temps que fa gran cremor ---; *letugues*, emperò, amargoses deu esquivar tot cors --- al estiu valen més *letugues* douces ---» (*Regimen sanitatis*, *NCL* II, 159.8, 13; 160.14); «l'anyel pasqual se devia menjar ab *letugua* agresta, amargua, ab amargor, remembrant-se de la pasió de Jh. Xr.», StVicentF (*Quar.*, 172.35); «yo'm tornaré *llectuguet* - *llectuguet* d'ensiam» (i a la ver-